

Tebliğ: XIV.

İSTANBUL BOĞAZI CİVARININ VADİLERİ HAKKINDA

(Sur les vallees des environs du Bosphore)

Dr. İSMAİL YALÇINLAR

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Asistanı Dr. İsmail Yalçınlar, Türkiye Jeoloji Kurumu'nun şubat ayı içerisinde Ankara'da yapılan ilmi toplantılarında «İstanbul civarı ve Kocaeli yarımadasının jeomorfolojisi hakkında» bir tebliğ yapmıştır. İsmail Yalçınlar, alâka uyandıran bu tebliği ile bölgedeki jeomorfolojik şekillerin tetkik ve izahını yaparken aynı zamanda, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının menşesine ait yeni bir faraziye de ortaya koymuş bulunuyor. Bu enteresan tebliğin müellif tarafından hazırlanan ve orijinal neticeleri ihtiva eden bir hülâsasını okuyucularımıza bildirmeyi faydalı buluyoruz.

Prof. CEMAL ARİF ALAGÖZ

İstanbul bölgesi vadileri, bir taraftan bölgedeki jeomorfolojik şekillerin menşe ve tekâmülü, diğer taraftan İstanbul boğazının teşekkülü bakımından oldukça enteresan görünmektedir. Bölgedeki vadilerin başlıcaları, İstranca-Deresi, Karasu-Deresi, Sazlı-Dere, Şamlar-Deresi, Alibey ve Kağıthane dereleri, Gök-su-Deresi, Riva-Deresi, Ulu-Dere, Gök-Dere ve Çatak-Dere vadileridir. Bu vadilerin ekserisi, daha ziyade kuzeybatı-güneydoğu istikametine uzanıyor. Kocaeli yarımadası üzerindeki vadiler genel olarak, kuzeybatı ve kuzeye doğru bir akış gösterdikleri halde, Çatalca yarımadası üzerindeki güneydoğuya doğru açılmaktadır. Bununla beraber vadilerin birbirine paralel olarak uzanması dikkati çeken mühim bir vakıa olarak görülüyor. Bundan başka, vadilerin, bir yan-

dan, İstanbul masifinin ve onun örtü tabakalarının genel uzanış istikametine, diğer yandan, apalaşiyen zirveler sahasiyle örtü tabakaları üzerinde teşekkül eden disimetrik sırtlara paralel olarak uzandıkları göze çarpmaktadır. Bu müşahedeler gösteriyor ki, büyük vadiler bölgedeki mezozoik ve tersiyer tabakaları ile bunların üzerinde meydana gelmiş olan reliefe göre tulant olarak teşekkül etmiştir. Kocaeli yarımadası vadilerinin güneybatıya bakan yamaçlarının kuzeydoğuya bakan yamaçlarına nazaran daha fazla meyilli oluşu, bu sahadaki mezozoik tabakalarının genel dalışı ile izah edildiği gibi, Çatalca yarımadası üzerindeki disimetrik yamaçlar da buradaki eosan tabakalarının genel meyli ile alâkadar görünüyor. Nitekim, eosan tabakalarının doğu kenarına paralel olarak

uzanan Alibey-Kâğıthane akarsu sisteminin meydana getirmiş olduğu geniş vadi, bölgenin diğer vadilerinde olduğu gibi, belki de, eski bir subsekant vadinin tekâmülü neticesinde meydana gelmiştir. Bugünkü vadi diplerinin ve akarsu yataklarının, evvelce vadi içlerinde toplanmış olan kuaterner ve pliyosen arkası teşekküllerine göre, sürempöze bir şekilde teşekkül ettikleri anlaşılmaktadır.

İstanbul boğazı çevresindeki vadilere gelince, bunlar, jeomorfolojik vaziyetleri bakımından, Boğazın güney methali etrafında, Boğazın güney kısmında, bir de Boğazın kuzey çevresi etrafında olmak üzere başlıca üç sahada toplanmış bulunuyorlar. Boğazın güney ağzı etrafındakiler arasında bilhassa, Maltepe-Deresi, Bostancı-Deresi, Kurbağalı-Dere, Yenikapı-Deresi, Çırpıcı-Dere, Çavuşbaşı-Deresi ve Uzunca-dere vadileri görülmektedir. Bu vadilerin, fazla tafsilât ihtiva etmeyen orta mikyaslı deniz hartaları üzerinden görüldüğü veçhile, deniz altında da devam ettikleri anlaşılmaktadır ki, bu vaziyet, onların aynı yerde 100 metre' kadar derinde bulunan bir ana vadi ile beraber, buradaki körfezin — muvakkaten İstanbul körfezi denilebilecek — teşekkülünde mühim bir rol oynadıklarını gösteriyor. Vadilerle körfezdeki bariz genişlik, buradaki az mukavim neojen arazisinin mevcudiyetiy-le alâkadar olsa gerektir.

Boğazın güney kısmındaki tâbi vadilerin Boğaz vadisi ile olan münasebetleri de dikkati çekecek vaziyette görünüyor. Bunların ekserisi, Boğaz mihveri ile, genel ola-

rak, kuzeye doğru açılan dar açılar teşkil edecek şekilde normal bir birleşme göstermektedir. Gerek bu vaziyet, gerekse Boğazın bu kesimindeki tesviye şekilleri ile sırtların, genel olarak, güneye doğru meyilli olması; bir de, silisli şist, yumrulu kalker, kesif kalker gibi sert devon arazisinin meydana çıktığı sahalara tekabül eden epijenik gediklerin bulunması, Boğazın bu kısmında, daha evvel güneye doğru açılan bir vadinin mevcut olabileceğini gösteriyor.

Boğazın kuzey kısmında ise, ayrı bir vadi sisteminin teşekkül etmiş olduğu anlaşılıyor. Bu kısımdaki Kabakoz, Çakal, Poyraz, Keçilik gibi bazı doğu tabileri ile, Sazlı, Garipçe, Rumelikavağı ve Sarıyer adını taşıyan batı tabileri Boğazın mihveri ile, daha ziyade, güneye açılan dar açılar teşkil edecek şekilde birleşmektedir. Bu vaziyet bu kesimde de kuzeydoğuya doğru açılan eski bir vadinin mevcut olabileceğini hatırlatmaktadır. Bu eski vadinin, uzanış ve akış istikameti bakımından, Riva vadisi ağzı ile Kilyos arasında bulunan kıyı bölgesi vadilerine uygun olması, dikkati çeken jeomorfolojik bir hususiyet olarak görünüyor. Buna göre, bu kuzey Boğaz vadisi belki de, Riva vadisinin deniz altında kalmış tâbi vadilerinden birisidir. Büyükdere civarına kadar oldukça belli bir şekilde takibedilebilen kuzey Boğaz vadisi, tekâmülünün henüz tesbit edilemeyen bir safhasında, belki de, Göksu ve Küçüksu vadilerinin bugünkü ağır sahalarına kadar uzanmış ve onların bir devamı olmuştur. Kocaeli

yarımadası ile Çatalca yarımadasının yüksek reliefi ile apalaşiyen zirveleri ve nihayet epijenik gedik sahaları üzerinden geçen bugünkü subölümü hatlarının vaktiyle, güney Boğaz vadisi sistemiyle kuzey Boğaz vadisi sisteminin arasından geçmiş olması, ihtimal dahilinde görünüyor.

Çanakkale boğazı bölgesinin bünye ve relief şekilleri ile İstanbul boğazı bölgesindekiler arasında bir mukayese yapılacak olursa, bazı mühim farklar hemen göze çarpar. Çanakkale boğazı bölgesinde monoklinal bir strüktür hâkimdir.

Miyosen arazisinin (sarmasiyen ve ponsiyen tabakaları) genel olarak kil, marn, kalker, kum ve grelerden müteşekkil olan muntazam tabakaları, daha ziyade kuzeybatıya doğru meyilli bulunmaktadır. Boğazın dirsekleri arasında kalan kısımları ile Boğaza açılan başlıca tâbi vadilerin mansap kısımları ve Boğazın dip kısmı, bölgenin bir tarafa doğru meyilli olan tabakaları üzerinde teşekkül etmiş subsekant ve konsekant şekiller göstermektedir. Boğazın dar olan kesimleri de kabaca, konsekant gediklere tekabül etmektedir.

Resume;

SUR LES VALLEES DES ENVIRONS DU BOSPHORE

Les vallees de la region d'Istanbul paraissent assez interessantes, aussi bien du point de vue de Toriğine et de l'evolution des formes geomorphologiques que du point de vue de la formation du Bosphore.

La direction d'ecoulement dans la' presqu'île de Kocaeli est NW et N, tandis que celle des vallees de la presqu'île de Çatalca est dans le sens contraire. Elles sont, en gros, longitudinales, par rapport à l'orientation du relief principal et de la structure. Il est probable que la dissymetrie que l'on observe sur les versants des grandes vallees est en relation avec les pentes generales des couches tertiaires et mesozoi'ques.

En ce qui concerne les vallees

formees dans la region proprement dite du Bosphore, les principales, aux environs de l'entree meridionale du Bosphore, sont les suivantes: les vallees de *Maltepe-Deresi*, de *Bostancı-Deresi*, de *Kurbağah-Dere*, de *Yenikapı-Deresi*, de *Çırpıcı-Deresi*, de *Çavuşbaşı-Deresi* et *d'Uzunca-Dere*. Au fond de la mer actuelle, les prolongements de ces vallees peuvent etre observes en partie. Elles sont en general, en position d'ecoulement vers le Sud. La vallee principale et ses tributaires, formees devant le Bosphore, peuvent etre le prolongement du systeme d'Alibey-Kâğıthane et d'une vallee ancienne venant de la partie moyenne du Bosphore. Les vallees, aussi bien que l'existence des sediments neogenes, expliquent

facilement, en même temps la largeur de l'entrée meridionale du Bosphore et du golfe se trouvant sur sa prolongation. Les positions des tributaires et des formes nivelees inclinees vers Fe Sud et le Sud-Ouest de la partie meridionale du Bosphore, peuvent etre considerees comme les arguments essentiels de cette hypothese.

D'autre part, la partie septentrionale de la region du Bosphore, represente un autre syteme de vallee. U y a beaucoup de vallees s'allongeant vers la Mer Noire sur le versant nord de la region, entre Kilyos et l'embouchure de *Riva-Deresi*. Dans cette partie, la plupart des tributaires du Bosphore

forment, en gros, avec l'axe du Bosphore, des angles aigus, ouverts vers le Sud. Il s'agit donc apparemment d'une vallee submergee, dans la partie septentrionale du Bosphore. Elle a une orientation S - N, et s'ouvre vers le Nord; elle etait, peut-etre, tributaire de *Riva-Deresi*. L'existence des modeles aplanis inclines, en general, vers le Nord-Est et d'autres vallees s'ouvrant dans la même direction peut etre prise comme un des arguments les plus convaincants de cette interpretation. Cependant, les arguments en faveur de cette hypothese et les donnees geomorphologiques seront examinees, en detail, dans une etude en voie de preparation.

(Manuscrit reçu le 20. III. 1948)